

تهیه و طراحی : محمد یولچی خانی

اگر این محتوا مفید بود یا اگر word این محتوا را خواستید با شماره:

« ۰۹۱۰۰۴۸۲۵۲۲ » تماس وبا واریز مبلغ دلخواه ما را یاری کنید.

جهان ممکنات

درسنامه

چه آن روز که دانشمندان فکر می کردند جهان فقط از چهار عنصر تشکیل شده و چه امروز که دانسته اند طبیعت به این گستردگی است، بسیاری از مسئله های فیلسوفان همچنان ثابت مانده است و همین امروز درباره آنها بحث می کنند و کتاب می نویسند. از جمله اینکه:

جهان متناهی است یا نامتناهی؟

این جهان همواره بوده است یا آغازی مانند «مه بانگ» دارد؟

هستی منحصر به طبیعت است یا عوالم دیگری هم وجود دارد؟

آیا علاوه بر موجودات جسمانی، موجودات غیرجسمانی هم هست؟

آیا موجودات این جهان، چه متناهی و چه نامتناهی، می توانند نباشند؟

«امکان و ضرورت این جهان»

این درس درباره این سؤال است که:

«آیا موجودات این جهان، چه متناهی و چه نامتناهی، می توانند نباشند؟

ما در این درس می خواهیم :

با نظر فیلسوفان درباره امکان و ضرورت این جهان آشنا شویم.

برخی دیدگاه ها را درباره این سؤال با هم مقایسه کنیم.

پس، می توان گفت محمول قضیه اول، به این دلیل که ذاتی موضوع خود می باشد، برای آن موضوع، ضروری و واجب است.

اما محمول قضیه دوم برای موضوع خود ضروری نیست و هم می تواند این محمول را بپذیرد و هم می تواند نپذیرد؛ یعنی برای موضوع خود حالت «امکانی» دارد.

اکنون به قضیه سوم نگاه می کنیم. می بینیم که در قضیه سوم، برقراری ارتباط میان موضوع و محمول غیرممکن است؛ یعنی محال و ممتنع است که عدد هشت، فرد باشد.

انواع رابطه بین موضوع و محمول در قضایا :

پس میان موضوع و محمول در قضایا سه گونه رابطه می تواند برقرار باشد:

رابطه وجوبی

رابطه امکانی

رابطه امتناعی

یک پرسش

اکنون می خواهیم موضوع هایی را که با «وجود» رابطه امکانی دارند مورد بررسی بیشتر قرار دهیم و ببینیم:

چرا در عین اینکه این موضوع ها فقط امکان وجود دارند، اکنون موجودند و جهان موجودات را تشکیل داده اند؟

جواب فارابی و ابن سینا:

فارابی و ابن سینا به این پرسش پاسخ داده و گفته اند چون این قبیل موجودات در ماهیت و ذات خود، ممکن الوجود هستند و با

«وجود» رابطه امکانی دارند، همین رابطه امکانی به ذات و ماهیت آنها اجازه می دهد که اگر علت وجود آنها فراهم شود، آنها نیز موجود شوند و در خارج تحقق یابند.

حالت ممکن الوجود

حالت ممکن الوجود مانند ترازویی است که دو کفه آن در حالت تعادل قرار دارند و هیچ کفه ای بر دیگری ترجیحی ندارد. حال اگر ببینیم یکی از کفه ها به سمت پایین کشیده شده و بر دیگری فزونی یافته، می گوئیم حتماً علتی در کار بوده که یک کفه را پایین آورده است. زیرا عقلاً محال است که خود به خود، یک کفه بر کفه دیگر سنگینی کند و به سمت پایین حرکت نماید.

ممکن الوجود بودن اشیاء

رابطه امکانی یعنی ذات و ماهیت اشیاء به گونه ای نیست که حتما باید باشد. همچنین، به گونه ای هم نیست که بودن آنها محال باشد. این اشیاء ذاتا می توانند باشند یا نباشند. به تعبیر دیگر، این اشیاء ممکن الوجود هستند.

واجب الوجود بالغیر

اشیاء جهان، چه تعداد آنها محدود باشد و چه نامحدود، چون ذاتا ممکن الوجودند، به واجب الوجود بالذاتی نیاز دارند که آنها را نسبت به وجود از حالت امکانی خارج کند و وجود را برای آنها ضروری و واجب نماید. بنابراین، اشیای جهان واجب الوجود بالغیر هستند.

الف) سوالات کامل کردنی :

- ۱- مفهوم «.....» از مفهوم ماهیات و چیستی ها جداست و از ذاتیات آنها شمرده نمی شود. (وجود)
- ۲- اگر محمول ذاتی موضوع خود باشد برای آن موضوع، «.....» و «.....» است.
- «ضروری» و «واجب»
- ۳- اگر محمول برای موضوع خود ضروری نیست و هم می تواند محمول را بپذیرد و هم می تواند نپذیرد؛ برای موضوع خود حالت «.....» دارد. (امکان)
- ۴- اگر برقراری ارتباط میان موضوع و محمول غیرممکن باشد رابطه آن دو رابطه «.....» است. (امتناعی)
- ۵- اگر رابطه موضوعی با وجود رابطه امکانی باشد آن را «.....» می نامند. (ممکن الوجود)
- ۶- اگر رابطه موضوعی با وجود رابطه وجوبی باشد آن را «.....» می نامند. (واجب الوجود)
- ۷- اگر رابطه موضوعی با وجود رابطه امتناعی باشد آن را «.....» می نامند. (ممتنع الوجود)
- ۸- حالت ..... مانند ترازویی است که دو کفه آن در حالت تعادل قرار دارند و هیچ کفه ای بر دیگری ترجیحی ندارد. (ممکن الوجود)
- ۹- با بودن ..... وجود برای انسان ضروری می شود و انسان ..... می گردد.
- (علت) - (واجب الوجود)

ب) سوالات کشف ارتباط:

الف: سوالات	ب: پاسخ ها
۱- اگر رابطه موضوعی با وجود رابطه امکانی باشد آن را می ..... می نامند.	واجب = ۵

۲- اگر رابطه موضوعی با وجود رابطه امتناعی باشد آن را می نامند.....	علت=۴
۳- اگر رابطه موضوعی با وجود رابطه وجوبی باشد آن را..... می نامند.	ممکن الوجود=۱
۴- با بودن آن وجود برای انسان ضروری می شود و انسان واجب الوجود می گردد.	واجب الوجود بالذات=۶
۵- اگر محمول ذاتی موضوع خود باشد برای آن موضوع..... است	ممتنع الوجود=۲
۶- اشیاء جهان، چه تعداد آنها محدود باشد و چه نامحدود، چون ذاتا ممکن الوجودند، به آن نیاز دارند که آنها را نسبت به وجود از حالت امکانی خارج کند.	واجب الوجود=۳

ج) گزاره های فلسفی صحیح و غلط:

- ۱- بی نهایت شدن تعداد اشیاء جهان، نیازشان را به واجب الوجود بالذات برطرف می سازد=(غ)
- ۲- از ارتباط محمول با موضوعات خودشان سه دسته قضایا بوجود می یابند.(ص)
- ۳- موجودات جهان برحسب ذات خود واجب الوجود بالغير هستند اما از این حیث که اکنون موجودند، ممکن الوجود هستند.(غ)
- ۵- همه ماهیاتی که موجودند، به واسطه عاملی دیگر واجب الوجود شده اند به عبارت دیگر واجب الوجود بالذات هستند.(غ)
- ۷- مفهوم وجود از مفهوم ماهیات و چیستی ها جداست و از ذاتیات آنها شمرده نمی شود.(ص)
- ۹- واجب الوجود بالذات همان ذاتی است که وجود برایش ضرورت دارد و این ضرورت، از ناحیه خود آن ذات است نه از ناحیه یک امر بیرونی.(ص)
- ۱۰- ذات و ماهیت اشیاء به گونه ای است که حتما باید باشد.(غ)

د) سوالات تشریحی

- ۱- از رابطه محمول وموضوع قضایا چند رابطه بوجود می آید؟
از ارتباط محمول با موضوعات خودشان سه دسته قضایا بوجود می یابند: ضرورت «امکان» «امتناع»
- ۲- از نسبت وجود به عنوان یک محمول با موضوع هایش چند رابطه بوجود می آید؟
ممکن الوجود- واجب الوجود-ممتنع الوجود

۳- رابطه میان این قضایا چگونه است؟ بنویسید.

۱- عدد چهار زوج است. ۲- مثلث سه زاویه دارد. ۳- اسب جاندار است. = ضروری

۴- رابطه میان این قضایا چگونه است؟ بنویسید.

۱- دیوار خانه ما سفید است. ۲- خربزه میوه شیرینی است. ۳- هوای جنوب کشور گرم است. = ممکن

۵- رابطه میان این قضایا چگونه است؟ بنویسید.

۱- عدد هشت فرد است. ۲- تعداد موجودات روی زمین بی نهایت است. ۳- مثلث، دایره است. = محال و ممتنع

۶- ممکن الوجود را تعریف کنید.

رابطه امکانی یعنی ذات و ماهیت اشیاء به گونه ای نیست که حتما باید باشد. همچنین، به گونه ای هم نیست که بودن آنها محال باشد. این اشیاء ذاتا می توانند باشند یا نباشند. به تعبیر دیگر، این اشیاء ممکن الوجود هستند.

۷- واجب الوجود بالغیر را تعریف کنید.

اشیاء جهان، چه تعداد آنها محدود باشد و چه نامحدود، چون ذاتا ممکن الوجودند، به واجب الوجود بالذاتی نیاز دارند که آنها را نسبت به وجود از حالت امکانی خارج کند و وجود را برای آنها ضروری و واجب نماید. بنابراین، اشیای جهان واجب الوجود بالغیر هستند.

۸- موجودات جهان برحسب ذات خود چگونه هستند؟ و اما از این حیث که اکنون موجودند چگونه هستند؟

موجودات جهان برحسب ذات خود ممکن الوجودند اما از این حیث که اکنون موجودند، واجب الوجود بالغیر هستند.

تمرین

الف) در سه قضیه هندسی زیر، رابطه کدام موضوع با محمول خود واجب، کدام ممکن و کدام ممتنع است؟

۱- مجموع دو ضلع مثلث، بزرگ تر از ضلع سوم است. = این رابطه، ضروری و واجب است.

۲- ارتفاع و میانه یکی است. = این رابطه، ممکن است و ضروری برای هر مثلثی نیست.

۳- مجموع زوایای مثلث سه قائمه است. = این رابطه، ممتنع است.

ب) شما نیز برای هر یک از روابط سه گانه چند مثال ذکر کنید:

رابطه وجوبی: مربع چهار ضلع دارد.

رابطه امکانی: پیراهن حسن آبی است.

رابطه متناعی: عدد سه زوج است.

تعیین رابطه

اگر بخواهیم وجود را محمول موضوعات زیر قرار دهیم، به نظر شما رابطه میان وجود با این موضوعات، از نوع «ضرورت» خواهد بود یا «امکان» «امتناع»؟

مربع پنج ضلعی	انرژی	پرنده	روح	دریایی از جیوه	فرشتگان	خداوند	دیو	سیاه سفید	سوختن	مهربانی	خاک
امکان	امکان	امکان	امکان	امکان	امتناع	ضرورت	امکان	امتناع	مکان	مکان	امکان

تفکر

درباره دو سؤال زیر فکر کنید و پاسخ دهید.

۱- اگر وجود برای حقیقتی ضرورت ذاتی داشته باشد، آیا آن ذات می تواند موجود نشود؟ چرا؟

خیر، زیرا اگر چیزی به نحو ذاتی از چیزی منفک باشد و نتواند با آن جمع شود و در عین حال بخواهد با آن جمع شود، اجتماع نقیضین پیش خواهد آمد که امری محال است.

۲- اگر وجود برای امری امتناع ذاتی داشته باشد، آیا آن امر می تواند از امتناع خارج گردد و موجود شود؟ چرا؟

خیر - زیرا اگر رابطه وجود با چیزی ضروری باشد و نتوان وجود را از آن منفک کرد، بدین معناست آن چیز همواره موجود است و در هیچ برهه ای از زمان، وجود از او جدا نمی شود

۳- تکمیل کنید:

الف) موضوعی را که نسبت به محمول وجود، رابطه حتمی دارد **واجب** گویند.

ب) موضوعی را که نسبت به محمول وجود، رابطه امکانی دارد **ممکن** گویند.

ج) موضوعی را که نسبت به محمول وجود، رابطه محال دارد **ممتنع** گویند.

به کار بندیم

۱- مفاهیم دو ردیف زیر را که به هم مرتبط هستند، مشخص کنید و با آنها قضیه موجهه یا سالبه بسازید . سپس، رابطه میان موضوع و محمول را از حیث وجوب، امکان و امتناع مشخص کنید.

مثلث، مربع، پیراهن حسن، عدد سه

چهار ضلع، سه ضلع، آبی، زوج مثلث، جهان، مربع، فریاد، پیراهن حسن، عدد سه

مثلث سه ضلع دارد : وجوب

جهان نابود می شود: ممتنع (کسی که به خدا اعتقاد دارد، می داند که جهان تغییر می کند، اما نابود نمی شود. همچنین اگر نابود شدن به معنی معدوم شدن و نیست شدن باشد، جهان چون عین بودن است، به نبودن و نیست شدن تبدیل نمی شود)

مربع چهار ضلع دارد: وجوب

پیراهن حسن آبی است: امکان

عدد سه زوج است: امتناع

۲- آیا موجودات عالم را می توان به واجب و ممکن تقسیم کرد؟ اگر تقسیم به واجب و ممکن مناسب نیست، کدام تقسیم مناسب است؟

می دانیم هر موجودی، وجود برایش ضروری است و الاً موجود نبود، حال یا ضرورت بالذات یا ضرورت بالغیر. اما اگر نگاه به ذات و ماهیت موجود کنیم، موجودات عالم را می توان به دو دسته ممکن بالذات و واجب بالذات تقسیم کنیم. البته این ممکن بالذات، چون اکنون موجود است، واجب بالغیر شده است.

پس موجودات عالم را از آن جهت که موجودند، به دو دسته واجب الوجود بالذات و واجب الوجود بالغیر تقسیم می کنیم. اما همین موجودات را از نظر ذاتشان، به دو دسته ممکن الوجود و واجب الوجود تقسیم می نماییم.

۴- چند حالت از حالت های زیر صحیح است؟

اگر مفهومی را در نظر بگیریم اما مصداق آن را در جهان نیابیم، معلوم می شود که:

الف) این ماهیت ذاتاً نمی تواند موجود شود.

ب) این ماهیت هنوز از حالت امکانی خارج نشده است.

ج) علتی نیست که بتواند آن را به وجود بیاورد.

هر سه گزینه درست هستند. هر سه حالت می تواند صحیح باشد، زیرا اگر چیزی

را در ذهن خودمان بیاوریم و در نظر بگیریم، اما در خارج آن را نیابیم، می تواند بدان جهت باشد که ذاتاً

ممتنع الوجود است، مانند شریک خداوند. همچنین می تواند بدان جهت باشد که علت آن پیدا نشده تا آن را

از حالت امکان خارج کند و موجود نماید.